

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора економічних наук, професора Гонти Олени Іванівни

на дисертаційну роботу Криворучка Михайла Юрійовича

«Оцінювання міжрегіональної конвергенції в Україні»,

подану на здобуття наукового ступеня

кандидата економічних наук за спеціальністю

08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка

1. Актуальність обраної теми, мета та задачі дослідження

Загальносвітові тенденції економічного розвитку характеризуються високим ступенем міждержавної та міжрегіональної взаємозалежності. Україна як держава, що здійснює курс на євроінтеграцію, об'єктивно не може стояти осторонь глобалізаційних процесів. Включення національної економіки до зазначених процесів передбачає інтеграцію в неоднорідний соціально-економічний простір, проблема неоднорідності особливо стосується такого наддержавного утворення як Європейський Союз.

Диспропорційність територіального розвитку України породжує ряд проблем для регіонального розвитку. Переважно промислово-ресурсна спеціалізація національної економіки відображається також на регіональному розвитку, посилюючи його поляризацію і поглиблення рівня міжрегіональної диференціації. Динаміка зазначених процесів вказує на дивергентний характер регіонального розвитку в Україні, що має наслідком політичну нестабільність і зростання рівня суспільно-політичної напруги в країні. Проблема розбалансованості регіонального розвитку може загостритися в процесі євроінтеграції, адже умовою ефективної інтеграції необхідною умовою є зниження рівня міжрегіональної диференціації. Таким чином, дисертаційна робота Криворучка М.Ю. «Оцінювання міжрегіональної конвергенції в Україні» є цілком своєчасним і необхідним дослідженням сьогодення.

Актуальність роботи обумовлена тим, що недостатньо вивченими і розкритими залишаються питання розробки науково-методичних засад міжрегіональної конвергенції, що ускладнюється відсутністю чіткого концептуального підходу до побудови моделі скорочення міжрегіональної

диференціації, одновимірністю методики аналізу конвергентно-дивергентних процесів соціально-економічного розвитку регіонів, неврахуванням комплексного характеру викликів регіональному розвитку, що постають перед країною в процесі євроінтеграції. Практична значимість та недостатня науково-методична розробленість питання у комплексі визначили актуальність теми дослідження.

Мета дослідження, у свою чергу, зумовила вирішення ряду завдань, зокрема: узагальнені існуючі погляди на проблематику міжрегіональної конвргенції; проаналізовані підходи до скорочення міжрегіональної диференціації; досліджений інструментарій аналізу міжрегіональної диференціації соціально-економічного розвитку; здійснена оцінка конвергентно-дивергентних процесів соціально-економічного розвитку регіонів України; сформовані концептуальні засади скорочення міжрегіональної диференціації в Україні; розроблена науково-методична основа моделі міжрегіональної конвергенції; здійснено моделювання процесу міжрегіональної конвергенції соціально-економічного розвитку в Україні.

2. Новизна та обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій

Найбільш вагомими науковими результатами роботи вважаємо:

1. Дисертантом проведено ґрунтовне дослідження теорій економічного зростання і похідних від них теорій регіонального розвитку. Шляхом узагальнення виокремлено дві групи теорій регіонального розвитку відповідно до висновку щодо конвергентності чи дивергентності, в основі яких лежить неокласична теорія зростання і теорії поляризованого розвитку (С. 19). Аналіз інноваційного аспекту регіонального розвитку дозволив дійти висновку щодо різного характеру впливу інновацій на міжрегіональну диференціацію: положення теорії дифузії інновацій Т. Хегерстранда вказують на конвергентний вплив інновацій (С. 14-15), положення теорій полюсів і осей зростання обґрунтовують дивергентний характер регіонального розвитку внаслідок розповсюдження інновацій, що сприяє утворенню агломерацій з подальшою регіональною поляризацією (С. 18-19). Тим самим розширені та систематизовані погляди на традиційні фактори міжрегіональної диференціації.

2. В результаті аналізу неінституціональної теорії зростання і теорії зростання на основі ресурсозабезпеченості (модель Сакса-Уорнера) (С. 19-22) дисертантом запропоновано включити інституціональні аспекти зростання до факторів міжрегіональної конвергенції/дивергенції, що дозволило розширити перелік факторів міжрегіональної диференціації (додаток А). Виокремлення економічного та інституціонального аспектів міжрегіональної конвергенції лягло в основу розробки методики дослідження міжрегіональної диференціації, що включає в себе аналіз економічних та інституціональних факторів регіонального розвитку (додаток Б, В).

3. Результати аналізу теоретико-методичних підходів до вирівнювання регіонального розвитку дозволили акцентувати увагу на необхідності застосування інституційної просторово-нейтральної політики, спрямованої на упорядкування відносин власності, формування сприятливого для підприємництва середовища і стабілізацію політичної ситуації (С. 35). Застосування даного підходу дозволило врахувати складність та багатогранність міжрегіональних відносин в Україні.

4. Запропонована Криворучком М.Ю. методична основа дослідження конвергентно-дивергентних процесів соціально-економічного розвитку передбачає використання лінійної форми кореляційно-регресійної залежності в одно- та багатфакторних моделях (С. 43, додаток Д). Цінність роботи підвищує авторський підхід до розробки методичних аспектів, що дозволив охопити ключові показники соціально-економічного розвитку регіонів України шляхом аналізу їх міжрегіональної динаміки за чотирма напрямками (неокласичний аналіз, «Нова економічна географія», інституціональний аналіз, модель Сакса-Уорнера).

5. Дослідження міжрегіональної диференціації соціально-економічного розвитку на основі β - і σ -аналізу дозволило дійти висновку щодо різної динаміки показників регіонального розвитку (С. 60-61, додаток З). Заслужує на увагу висновок щодо міжрегіональної дивергенції, зроблений на основі аналізу в рамках теорії «ядро-периферія» (С. 66, додаток К). Важливо відзначити різний характер впливу політико-правових факторів на рівень міжрегіональної варіації соціально-економічного розвитку (додатки Л, М), що обумовило необхідність пошуку показників, які дозволяють дослідити

відмінний від політико-правового аспект інституціонального середовища і мають регіональний вимір (С. 75).

6. Результати комплексного дослідження ресурсної складової регіонального розвитку дозволили дійти висновку щодо значимості впливу частки корисних копалин в структурі національного експорту та імпорту (С. 81, додаток М). Встановлено, що ресурсна орієнтованість регіонального експорту та імпорту справляє позитивний вплив на рівень соціально-економічного розвитку в міжрегіональному вимірі (С. 90-91, додаток К.2). Варто відзначити здійснене дисертантом узагальнення щодо характеру впливу ресурсної орієнтованості експорту та імпорту в розрізі регіонів України: збільшення частки корисних копалин в структурі експорту негативно впливає на рівень соціально-економічного розвитку більшості регіонів України, виключення становлять АР Крим, Вінницька, Сумська, Харківська області та м. Севастополь; ресурсна орієнтованість імпорту позитивний вплив на розвиток таких регіонів України як Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Харківська, Черкаська, Чернігівська області та м. Севастополь (С. 104, табл. 2.35 і 2.41).

7. Автор дисертаційної роботи виокремлює три ключові виміри викликів регіональному розвитку, що постають перед країною в процесі європейської інтеграції, а саме інституціональний, регіональний і міжрегіональний (С. 111). Заслуговує на увагу обґрунтування необхідності дослідження соціального та структурного аспектів інституціональних змін, покликаних сприяти зростанню добробуту населення і стабілізації суспільно-політичної ситуації в країні (С. 112). Обравши за основу інституціональний підхід, Криворучко М.Ю. виокремлює три ключових принципи побудови моделі міжрегіональної конвергенції: соціальної/структурної детермінованості факторів регіонального розвитку, комплексності очікуваних змін в регіональному розвитку, екзогенності промислової і ресурсної орієнтованості регіонального розвитку (С. 113). Запропонований автором підхід до дослідження соціального та структурного аспектів регіонального розвитку став основою для розробки науково-методичних засад інституціональної моделі міжрегіональної конвергенції соціально-економічного розвитку (С. 114-117), що забезпечило

логічний зв'язок між другим та третім розділом дисертаційної роботи.

8. Емпірична перевірка положень інституціонально-соціальної моделі міжрегіональної конвергенції дозволила дійти висновку щодо промислово-ресурсної детермінованості рівня злочинності як інституціонально-соціального фактора регіонального розвитку (С. 123-124). Іншим важливим висновком є позитивний характер впливу рівня злочинності на рівень наявного доходу і заробітної плати в міжрегіональному вимірі (С. 130-131), негативна кореляція між рівнем злочинності та індикатором підзвітності та відповідальності влади (табл. 3.13), а також між рівнем злочинності і рівнем варіації заробітної плати (табл. 3.14). Структурно-логічна форма інституціонально-соціальної моделі міжрегіональної конвергенції соціально-економічного розвитку в Україні (рис. 3.3) суперечить більшості методичних припущень даної моделі, що обумовило необхідність переосмислити детермінантну роль рівня злочинності і включити даний показник до інституціонально-структурної моделі в якості інституціонального індикатора і забезпечило логічний зв'язок між структурним і соціальним аспектами інституціонального середовища (С. 136).

9. Емпірична перевірка науково-методичних засад інституціонально-структурної моделі дозволила акцентувати увагу на позитивному суттєвому впливові промислової орієнтованості на розмір (обсяг) ринку інновацій як інституціонально-структурний фактор регіонального розвитку (С. 140). Важливо відзначити позитивний суттєвий характер впливу обсягу ринку інновацій на рівень наявного доходу і заробітної плати в міжрегіональному вимірі (С. 148). Цінними є результати дослідження впливу обсягу ринку інновацій на індикатори боротьби з корупцією, ефективності урядової діяльності і виконання контрактів в Україні (табл. 3.26). Науково обґрунтованим слід вважати висновок щодо пом'якшувального впливу обсягу інноваційного ринку на рівень злочинності і рівень варіації наявного доходу на 1 особу (С. 150). На основі узагальнення результатів кількісної перевірки положень інституціонально-структурної моделі дисертантом було запропоновано структурно-логічну форму даної моделі (рис. 3.6)

10. Вагомим здобутком автора дисертаційної роботи стало узагальнення результатів порівняльного аналізу інституціонально-соціальної та інституціонально-структурної моделі (табл. 3.28), що дозволило акцентувати

увагу на важливості промислової, а не ресурсної, орієнтованості регіональної економіки для зростання обсягу ринку інновацій (С. 152-153). Варто відзначити здійснену дисертантом систематизацію результатів емпіричного аналізу положень інституціональної моделі міжрегіональної конвергенції (додаток Р, С), що дозволяє узагальнити значний обсяг даних статистичного аналізу. Обґрунтованим є запропонований Криворучком М.Ю. перелік цілей державної політики, досягнення яких сприятиме скороченню міжрегіональної диференціації соціально-економічного розвитку в Україні (С. 154-155).

Слід відзначити достатньо високий науковий рівень методичних засад оцінки міжрегіональної диференціації та інституціональної моделі міжрегіональної конвергенції соціально-економічного розвитку, які відрізняються новизною, достовірністю і обґрунтованістю, що підтверджується апробацією основних положень і результатів дослідження на численних міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, а також результатами проведених розрахунків.

Логіка викладення матеріалу, структура роботи, наявність фактичних даних, статистичного матеріалу та адекватність проведених автором аналітичних розрахунків підтверджують наукову новизну, висновки та рекомендації дисертаційної роботи, свідчать про їх теоретичну та практичну цінність.

Наукова новизна дослідження

Вперше:

– розроблено науково-методичний підхід до побудови моделі міжрегіональної конвергенції на основі дослідження інституціональних факторів економічного зростання. Запропонована дисертантом структурно-логічна форма інституціональної моделі дозволяють більш повно та комплексно визначити вплив детермінантів регіонального розвитку на інституціональний фактор, а також вплив останнього на рівень соціально-економічного розвитку в міжрегіональному вимірі, його диференціацію і показники інституціонального середовища.

Удосконалено:

– концептуальний підхід до скорочення міжрегіональної диференціації

соціально-економічного розвитку, в основі якого лежить інституціональна детермінованість соціально-економічного розвитку;

– методичні підходи до аналізу міжрегіональної диференціації, які дозволили дослідити економічні та неекономічні аспекти конвергентно-дивергентних процесів регіонального розвитку;

– систематизацію викликів регіональному розвитку, що постають перед країною в контексті включення в глобалізаційні процеси і які охоплюють ключові виміри регіональної політики.

Набули подальшого розвитку:

– підходи до дослідження теорій регіонального розвитку і їх зв'язку з відповідними теоріями зростання, на основі чого дисертант виокремив поширені в економічній літературі фактори міжрегіональної конвергенції і запропонував дослідити вплив ресурсного та інституціонального аспектів на міжрегіональну диференціацію ;

– типологізація інституціональних факторів, яка дозволила автору дисертаційної роботи виокремити на ряду з домінуючим в економічних дослідженнях політико-правовим соціальний та структурний аспекти інституціонального середовища;

– науково-методичні аспекти дослідження інституціональних факторів на міжрегіональну диференціацію, на основі чого дисертантом було акцентовано увагу на необхідності структурних змін в національній і регіональній економіці, що має наслідком міжрегіональну конвергенцію, зростання рівня добробуту населення і нормалізацію інституціонального середовища

3. Аналіз відображення результатів дослідження в публікаціях та авторефераті

Основний зміст роботи опубліковано у 18 наукових працях загальним обсягом 7,55 друк. арк., з них 9 статей у фахових виданнях (з них 7 – у наукових журналах, 2 – у збірниках наукових праць), 2 – у наукових виданнях, що входять до наукометричних баз даних, та опубліковані за кордоном, 7 – у матеріалах і тезах конференцій.

Обсяг друкованих праць та їх кількість відповідає вимогам щодо публікацій змісту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата

економічних наук.

Суть основних положень дисертації належним чином і повною мірою розкрито в авторефераті. Зміст автореферату дозволяє зробити висновки про високий рівень та якість проведених досліджень.

Наукові результати, які виносяться на захист, одержано дисертантом особисто.

4. Відповідність дисертації встановленим вимогам

За структурою, обсягом та оформленням дисертація відповідає вимогам, які встановлені до кандидатських дисертацій. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 180 найменувань, 25 додатків.

Основний зміст роботи становить 165 сторінок. Робота містить 75 таблиць, 18 рисунків.

5. Значимість результатів дослідження для науки і практики

До результатів, які мають теоретичну цінність, слід віднести включення інституціонального та ресурсного аспектів зростання до факторів міжрегіональної конвергенції, виокремленні ключові виміри викликів регіональному розвитку в умовах євроінтеграції, розроблені на їх основі положення та структурно-логічна форма інституціональної моделі міжрегіональної конвергенції.

Найбільш значимими напрацюваннями методичного характеру є методичні підходи до дослідження конвергентно-дивергентних процесів регіонального розвитку, науково-методичний підхід до розробки інституціональної моделі міжрегіональної конвергенції та емпіричної перевірки її положень.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у визначенні цілей державної політики, досягнення яких сприятиме скороченню міжрегіональної диференціації, зростанню рівня соціально-економічного розвитку та покращенню інституціонального середовища.

Результати проведеного дослідження впливу промислово-ресурсної орієнтованості регіональної економіки на рівень соціально-економічного розвитку

та інституціональних факторів підприємництва на міжрегіональну диференціацію в Україні, а також результати розробки методичних засад інституціональної моделі міжрегіональної конвергенції знайшли відображення у межах науково-дослідної теми: «Євроінтеграційні пріоритети розвитку національного бізнесу» (номер державної реєстрації 0115U000562).

Висновки та пропозиції виконаної роботи знайшли практичне застосування у діяльності Науково-дослідного економічного інституту Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (довідка № 1/360-9 від 22.12.2014 р.) і Департаменту економічного розвитку і торгівлі Черкаської обласної державної адміністрації (довідка № 986/01 від 11.11.2015 р.). Окремі результати дисертаційної роботи використовуються в навчальному процесі Черкаського державного технологічного університету при викладанні дисциплін: «Регіональна економіка», «Міжнародна інвестиційна діяльність», «Міжнародна економіка», «Міжнародна економічна діяльність України» (довідка № 287/01-10.04 від 24.02.2016 р.).

6. Можливі шляхи використання результатів дослідження

Результати дисертаційної роботи можуть знайти своє подальше застосування під час формування стратегії економічних та інституціональних реформ, розробки регіональних та цільових програм соціально-економічного розвитку, виявлення тенденцій регіонального розвитку. Запропоновані науково-методичні засади міжрегіональної конвергенції легко адаптуються до пріоритетних напрямів економічної та інституційної політики, їх доцільно взяти за основу при обґрунтуванні цілей державної регіональної політики.

7. Зауваження, недоліки та дискусійні питання дисертаційної роботи

Водночас, відмічаючи позитивні сторони дисертаційної роботи, необхідно звернути увагу на окремі недоліки та дискусійні положення:

1. Автором здійснено достатньо ґрунтовний аналіз теоретико-методологічних підходів вітчизняних і зарубіжних науковців до проблем вирівнювання регіонального розвитку (пп. 1.2, С. 24-35). проте, доцільно було б зробити спробу систематизації причин існуючої міжрегіональної диференціації в Україні, їх детермінованості відповідними факторами економічного розвитку та

конкретизувати позицію автора щодо виникнення відповідних причинно-наслідкових зв'язків у цій площині.

2. Здійснюючи аналіз міжрегіональної диференціації соціально-економічного розвитку на основі методології неокласичної теорії конвергенції (пп. 2.1, С. 60-61), автор не досить чітко обґрунтував значимість отриманих результатів з точки зору дієвості ринкових механізмів регулювання міжрегіональних диспропорцій. Недостатньо переконливим, на нашу думку, є пояснення «протилежного характеру міжрегіональної динаміки наявного доходу і заробітної плати (С. 61)». Ми вважаємо, що було потрібно поглибити та уточнити даний аспект аналізу для виокремлення більш суттєвих залежностей або представити додаткову аргументацію на користь лаконізму сформульованих автором висновків.

3. За результатами дослідження міжрегіональної диференціації в рамках концепції «Нової економічної географії» (С. 66-67) автор не дає відповіді на пріоритетне, з нашої точки зору питання, якою ж має бути оптимальна спеціалізація національної економіки, враховуючи досліджені особливості дії факторів першого і другого порядку, виходячи з позицій П. Кругмана, тобто як природного і географічного, так і антропогенного характеру, інституціонального та інфраструктурного забезпечення.

4. В роботі не наведено обґрунтування вибору факторів інституціонального середовища, обраних для дослідження інституціонального виміру міжрегіональної диференціації (пп.2.3, С. 67-76). Вважаємо, що для забезпечення повноти аналізу доцільно було охарактеризувати роль і значимість кожного із зазначених факторів.

5. Відзначаючи значний обсяг здійснених у дисертації економіко-математичних розрахунків, опрацьованої статистичної інформації, що дозволило автору запропонувати інституціонально-соціальну (пп.3.2, С.118-135) та інституціонально-структурну (пп.3.3. С.135-155) моделі міжрегіональної конвергенції в Україні, вважаємо за необхідне визначення комплексу конкретних заходів економічної політики в Україні, спрямованої на подолання критичних обмежень міжрегіонального розвитку. Така конкретизація підвищила б доказову силу запропонованих автором теоретичних моделей.

Проте ці зауваження не применшують загального наукового рівня дисертаційної роботи, її теоретичну та практичну цінність.

8. Висновок

Дисертація Криворучка Михайла Юрійовича «Оцінювання міжрегіональної конвергенції в Україні» є завершеною науковою працею, яка присвячена вирішенню актуальної наукової та практичної задачі – обґрунтуванню науково-методичних засад скорочення міжрегіональної диференціації соціально-економічного розвитку в Україні.

На підставі проведеного аналізу дисертації, змісту автореферату і публікацій за напрямом дослідження, а також з огляду на актуальність та важливість розглянутих питань, наукової новизни ключових теоретико-методичних положень роботи, результатів практичного впровадження, вважаю, що подана до захисту дисертація відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12, 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567.

Висловлені зауваження та відмічені дискусійні положення дисертації не знижують загальної позитивної оцінки роботи.

За складом вирішених задач дисертація відповідає паспорту спеціальності 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка, а її автор, Криворучко Михайло Юрійович, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за даною спеціальністю.

Офіційний опонент:

Доктор економічних наук, професор,
Директор Навчально-наукового інституту економіки
Чернігівського національного
технологічного університету

О.І. Гонта

Вчений секретар
Чернігівського національного
технологічного університету
доктор наук з державного управління, професор

І.М. Олійченко

